

VALOAREA EDUCATIVĂ A FAPTELOR ȘI DETALIILOR ISTORICE SEMNIFICATIVE

PETRU DEMETRU POPESCU, GHEORGHE SMARANDACHE, LOUIS ROMAN

I. Determinări teoretico-metodologice

Pentru istoricul României socialiste, cerința „unei interpretări materialist-dialectice și istorice a legităților care guvernează dezvoltarea societății, a rolului maselor populare în făurirea istoriei, a raporturilor dintre factorii obiectivi și subiectivi în desfășurarea evenimentelor istorice”¹ este un imperativ absolut. Studiul dezvoltării omenirii se face prin observarea faptelor istorice, iar elevii și studenții pot ajunge la convingeri materialist-dialectic-istorice tocmai prin cunoașterea desfășurării concrete a evenimentelor, științific abordate. Iată de ce practica didactică impune tot mai stăruitor în ultima vreme a da răspuns la aceste întrebări: în construirea lecțiilor, către care fapte să ne îndreptăm atenția? cum să operăm cu ele?

Un număr imens de evenimente întâmpină pe cel ce se apropie de o anumită perioadă istorică; pentru cel ce le cunoaște, ele sînt însă înlănțuite prin conexiuni multiple, se află în raporturi cauzale bine determinate, se constituie în procese care evoluează conform unor legități. Faptele istorice înseși apar de valoare inegală: în timp ce unele se rînduiesc în albia secundare, altele fac parte integrantă din curente majore ale aceluiași fluviu măreț, maiestuos, pe care-l numim *istorie*; dacă anumite fapte se dovedesc simple accidente, altele ne apar esențiale, exprimînd — altfel spus — necesitățile dezvoltării sociale. Răspunsul principal la întrebarea de mai sus este, prin urmare, relativ lesne de dat: profesorul își va aținti atenția asupra evenimentelor de importanță majoră; el se va ocupa mai cu seamă de faptele esențiale ale acestor evenimente; dacă va recurge la detalii, le va alege pe acelea care se găsesc în acute legături cu dezvoltarea necesară a umanității; se va strădui ca noile cunoștințe, însușite de copii și adolescenți în cadrul cursului nostru, să se îmbine cu cunoștințele fundamentale anterioare.

Viața internațională actuală prezintă un noian de evenimente, dar esențialul rezidă în confruntarea puternică a două tendințe pe arena mondială: „Pe de o parte, politica imperialistă — de forță și dictat, de amestec în treburile altor state, de menținere și împărțire a sferelor de influență, de înarmare, care duce la creșterea pericolului unor războaie, inclusiv al unui război mondial. Pe de altă parte, se dezvoltă cu putere tendința spre lichidarea politicii imperialiste, colonialiste, a sferelor de influență, de amestec în treburile interne, tendința de instaurare a unor relații noi între state, bazate pe egalitate, pe respectul in-

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multi-lateral dezvoltate...*, vol. 7, Editura politică, București, 1973, p. 826.

dependenței și suveranității, pe neamsec în treburile interne, tendința de lichidare a politicii de forță și dictat, de asigurare a dreptului fiecărui popor la dezvoltare liberă, independență, așa cum dorește, fără nici un amestec din afară. Această tendință unește tot mai puternic zeci și sute de milioane de oameni de pretutindeni, forțele realiste, progresiste, toate popoarele care năzuiesc spre libertate, spre independență, care năzuiesc să trăiască în pace². Aceasta este magistrala pe care ne mișcăm în parcurgerea, împreună cu discipolii noștri, a tuturor temelor referitoare la problemele internaționale actuale. Avem deci a ne opri, înainte de toate, la acele fapte care reliefează clar cele două tendințe, caractererele lor specifice, trebuința luptei pentru asigurarea victoriei popoarelor asupra politicii imperialiste, colonialiste, agresive, în care sens un aport de seamă fi revine României socialiste.

La sfârșitul secolului al XVI-lea s-a declanșat în Imperiul otoman o criză gravă, căreia contemporanii cei mai avizați și mai pătrunzători i-au surprins numeroase aspecte³. Circurile politice lucide au făcut repetate încercări de reformare a vieții social-politice, în scopul orientării către un alt curs a desfășurării istorice: în timpul domniei lui Ahmed III (1703—1730) și sub Selim III (1789—1807), precum și prin ampla politică ulterioară a Tanzimatului. S-au obținut însă numai rezultate vremelnice și parțiale, dovedindu-se mai întâi imposibilitatea reformelor în cadrul instituțiilor otomane tradiționale, apoi și insuccesul politicii de modernizare după modelul occidental, căci forțele conservatoare își asigurau, de fiecare dată, victoria⁴. Operăm, prin urmare, cu faptele ce conturează procesele amintite, atenția fiindu-ne atrasă mai ales de fundamentele nereușitei reformării Imperiului: el se constituise prin nedrepte acaparări succesive și se baza pe menținerea în stare de inferioritate, oprimare și exploatare a numeroase popoare. Vom evidenția astfel cauza dreaptă pentru care militau și inevitabilitatea victoriei lor, precum și rolul important al poporului român în lupta împotriva cotropirilor otomane și în sprijinirea acțiunii eliberatoare a popoarelor balcanice.

II. Reținerea și selecția faptelor

Cursurile noastre discută vaste epoci și teritorii, intrând în contact cu o multitudine de evenimente. Avem deci nevoie să reținem, în mod sistematic, faptele semnificative de ordin economic, social și demografic, politic, militar și diplomatic, cultural, tehnic și științific ș.a.m.d. Le găsim în documentele de partid, în manualele școlare și universitare, în revistele și cărțile de specialitate pe care le consultăm, în lecțiile și comunicările științifice pe care le audiem cu diferite ocazii, în cercetările științifice pe care le întreprindem noi înșine, le aflăm în viața comunei, orașului și județului nostru. A le avea la îndemână în momentul pregătirii lecției înseamnă a dispune de posibilitatea construirii ei cu elemente

² Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R. 16—18 decembrie 1982*, Editura politică, București, 1982, p. 57—58.

³ B. Lewis, *Some Reflections on the Decline of the Ottoman Empire*, in „*Studia Islamica*”, Paris, IX, 1958, p. 111—127; H. Inalcik, in *The Cambridge History of Islam*, I A, ed. P. M. Holt, Ann K. S. Lambton, B. Lewis, Cambridge Univ. Press, Cambridge-London-New York-Melbourne, 1977, p. 342—350.

⁴ U. Heyd, in *The Cambridge History of Islam*, I A, p. 363—371.

de maximă eficiență. Experiența multor profesori dovedește că un asemenea vast material poate fi cu succes reținut dispunând de o serie de plicuri în -8° (= de mărimea unei file obișnuite de caiet) sau în -4° (= de dimensiunea unei coli de scris), unul pentru fiecare capitol (uneori pentru fiecare lecție chiar). Fișele strinse se introduc periodic în plicuri. Pentru simplificare, nu se notează toate detaliile faptelor ce ne interesează, în cazul când este relativ simplu de apelat la sursă: deținem cartea în propria bibliotecă, ori avem datele notate detaliat într-un caiet, sau ni-i la îndemână să le revedem în biblioteca publică pe care o frecventăm etc. În toate aceste situații, fișa introdusă în plic consemnează numai ideea, precum și locul de unde am extras-o. În alte împrejurări însă, faptele se consemnează cu toate amănunțele caracteristice. Este ușor de imaginat cât de bogată devine, treptat-treptat, informația profesorului și cât de mult se resimte calitatea activității sale didactice. Pregătirea lecțiilor devine astfel o delectare spirituală, pe care o resimt apoi și elevii noștri, participanți la desfășurarea lor.

Nu trebuie însă uitat că ne propunem să stringem fapte nu în scopuri descriptive, ci pentru a da o necesară expresie concretă esențelor istorice. Ne orientăm de aceea nu spre o simplă înșiruire de date, ci spre explicarea lor corespunzătoare. De aici decurge principala noastră grijă: selecția adecvată a faptelor, în care întreprindere nu pot fi ignorate cel puțin două criterii:

A. Avem nevoie de fapte care să exprime corect, mai profund, mai nuanțat procesele istorice tratate.

B. Ne sînt necesare detaliile, capabile a împlini diverse scopuri educativ-instructive:

1. A clarifica într-adevăr lucrurile, încît ele să fie accesibile, bine intuite de noua generație.

2. A susține demonstrațiile întreprinse.

3. A potența efectul educativ, forța de convingere a acestora.

4. A da lecțiilor atractivitate, frumusețe.

III. Faptele semnificative în practica didactică

1. *Accesibilitatea.* Pentru zugrăvirea portretului conducătorului revoluției din 1821 se proiectează tabloul lui Theodor Aman (*Tudor Vladimirescu în fața taberei*), pictat pe la 1873, după indicațiile lui Petru Poenaru⁵ și se citește una din descrierile, ajunse pînă la noi, ale omului: „În etate de 40 de ani, avea fruntea senină și căutătoare de foc, talia îi era de mijloc, umerii bine legați, cu niște brațetari, cu spete late; capul său era cam mare în proporție cu talia, cu un păr castaniu; fruntea ridicată, ochii căprui, nasul și gura potrivite, un aer dulce, dar foarte serios la vorbă, toate acestea înfățișau în Vladimirescu fizionomia unui adevărat căpitan“⁶. Cu aceasta am reușit a contura imaginea exterioară a celui care a unit în juru-i forțele revoluționare ale vremii; pe baza materialului — co-

⁵ C. Dinu, A. Iordănescu, Gh. Smarandache et al., *Diapozitive. Istoria României, II. Epoca modernă*, „Animafilm“, București, 1979, nr. 1 (M.E.I. Oficiul Central pentru Mijloace de Învățămînt).

⁶ Alex. Pelimon, *Catastrofa întâmplată boierilor pe muntele Găvanul, 1821*, București, 1864, p. 11 (apud H. Ursu, *Momente din istoria României în creația literară*, Editura didactică și pedagogică, București, 1963, p. 66).

municat vizual și auditiv — se poate realiza o discuție, care deschide drumul spre înfățișarea portretului moral al Vladimirescului.

Chiriac Popescu, aghiotant al său, îl arăta „îndrăzneț și tot foc, puțin la vorbă și voinic la inimă și la suflet, nelenevos, cu multă minte sănătoasă și curajos”. Conform tradiției, Tudor ar fi zis, după ce a fost ridicat și dus la Pitești: „Vreți să mă omorîți? Eu nu mă tem de moarte. Eu am înfruntat moartea în mai multe rînduri. Mai înainte de a fi ridicat steagul spre a cere drepturile patriei mele, m-am îmbrăcat în cămașa morții”. În timpul revoluției, cînd boierii fugiseră de frică, el ar fi declarat: „Îi voi scurta de-o palmă pe cîți sînt boieri divaniți; îi voi umplea apoi cu pae și-i voi trimite plocon din partea țării la Curțile împărătești, unde or să fie negreșit puși la muzeu; căci acolo e locul lor, lîngă hiarele sălbatice”⁷. Încă la 5 februarie 1815, cînd țara suferea de pe urma prădăciunilor și fărădelegilor adaliilor, Tudor scria: „Eu numai cu pandurii țării, făr' de nici un ostaș striin, voi face de nu să va mișca o iarbă din pămîntul țării”⁸.

Faptele aduse la cunoștință și puse în discuția clasei dau nu numai cunoașterea conducătorului revoluționar (problemă indiscutabil importantă și pentru a înțelege evenimentele, și sub aspect educativ), ci și reliefa orientării procesului istoric însuși: caracterul lui social, antifeudal (atitudinea net antiboierască a lui Tudor) și național, antiotoman (revoluția cerea „drepturile patriei”; grija infinită pentru „pămîntul țării”).

2. *Argumentul științific.* Ordinul din 16 decembrie 1942 al lui Hitler, contra-semnat de Keitel, discolpa de orice vină pentru bestialități, comise împotriva partizanilor și a populației civile în general, „atît în Est, cît și în Balcani”: „Trupele au dreptul și obligația să folosească în această luptă orice mijloace — fără nici o îngrădire —, chiar și împotriva femeilor și a copiilor, dacă acest lucru va fi necesar pentru succes... Nici un german care participă la acțiunile de luptă împotriva bandelor nu poate fi tras la răspundere, nici pe cale disciplinară și nici pe cale judiciară, pentru purtarea sa...”⁹.

Adăugîndu-se și alte fapte — „lagărele de concentrare” pentru antifasciștii germani; holocaustul prin asfixiere și ardere în cuptoare, justificat prin „inferioritate rasială” și „nevoi geopolitice” etc. —, se desemnează nu numai o politică anti-populară, bestială, dar și specificul regimului fascist: aplicarea teroarei fătîșe împotriva propriului popor și a populației teritoriilor cotoprite, folosirea unor pseudo-teorii sălbatice, declanșarea războaielor de acaparare, purtate prin mijloace barbare ș.a. Se deduce de aici dreapta ură a popoarelor împotriva politicii fasciste, lupta lor legitimă — și în cele din urmă victorioasă — pentru zdrobirea blocului fascist în anii celui de-al doilea război mondial, în care sens poporului nostru i-a revenit o importantă contribuție. Se formulează cîteva adevăruri și asupra neofascismului, instrument al cercurilor ultrareacționare contemporane.

3. *Efectul educativ.* După ce revoluția în Țara Românească a fost înăbușită, la 18 septembrie 1848 fură reținuți 16 frunțași — N. Bălcescu, D. Bolintineanu,

⁷ A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, Editura științifică, București, 1971, p. 134, 135, 136.

⁸ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, I, Editura Academiei, 1959, p. 91, nr. 49.

⁹ *The Trial of German Major War Criminals*, vol. 7, London, p. 59 (apud Al. Werth, *Un corespondent englez pe Frontul de Est*, Editura politică, București, 1970, p. 573).

C. Bolliac, I. C. Brătianu, trei tineri Golești, I. Ionescu de la Brad, C. A. Rosetti etc. — urcați în șase furgoane și duși, sub escortă otomană, la Giurgiu. Ținuți o zi și-o noapte în închisoarea de aici, au fost apoi trecuți la Rusciuc, de unde la 24 septembrie au început un drum greu, în două vase turcești mici și insalubre (ghimii). Au făcut 11 zile pînă la Vidin, unde poposiră din nou în închisoare. Abia la 10 octombrie ajunseră la cetatea Fetislam, în apropierea insulei Adakale, de unde-și continuară drumul spre Orșova. De aici, călătoria s-a făcut pe un caic austriac, sub pază turcă. Maria, soția lui C. A. Rosetti, a străbătut același itinerar, mergînd pe mal și prin smîrcurile fluviului, travestită în țărăncă, în brațe cu copilul abia născut (la 6 iunie), ținînd permanent contactul cu arestații, trimițîndu-le alimente și informații. La Svinița, cu ajutorul Mariei, ei au reușit să fugă de sub supravegherea otomană. Ajungeau cu toții la Semlin, în Imperiul austriac (azi Zemun, în Iugoslavia) la o lună de la plecarea din Giurgiu¹⁰.

Avem oare de-a face cu fapte minore? Dar ele ne duc la entuziasmul și dăruirea pașoptiștilor — transilvăneni, bănățeni, munteni, moldoveni, bucovineni ș.a. — care, pentru victoria revoluției, treceau prin încercări din cele mai grele, unii dîndu-și și viața în luptă. Faptele arată și devotamentul soției care înfrunta mari dificultăți pentru a-și elibera soțul; proiectarea chipului ei — imortalizat de Constantin Daniel Rosenthal în *România revoluționară* și *România rupîndu-și cătușele pe Cimpia Libertății*¹¹, pictate în anii exilului postrevoluționar la Paris — înlesnește desprinderea, împreună cu clasa, a concluziilor amintite.

4. *Atractivitatea* este rezultanta selecției riguroase a materialului factual, introducerii sale cu pricepere în țesătura dialogului cu elevii, exploatării potențelor formative ale detaliilor. Căci spectacolul istoric are o uriașă forță emoțională, exercitată nu numai prin întregul său, dar și — în însemnată măsură — prin diversele fapte din care se compune. Utilizarea lor adecvată face lecțiile mai plăcute, deci mesajul lor ideatic mai penetrant.

...La tema despre formarea statului național unitar român (clasa a IX-a), elevii învață — sub conducerea profesorului — aspectele de bază ale acestui proces istoric fundamental, ale luptei maselor populare din România și din teritoriile aflate sub dominație străină pentru unirea deplină a românilor. Lecțiile devin însă mai atractive atunci cînd profesorul folosește date și fapte concrete, semnificative, care evocă atmosfera sărbătorească a marelui eveniment național, forța creației istorice a maselor și a conducătorilor, vibrația patriotică a participanților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918). Cu voce caldă, plină de emoție, se prezintă în lecții amănunte istorice referitoare la marele forum care avea să hotărască asupra destinului României ... Porțile cetății Alba Iulia erau împodobite cu steaguri naționale ... Sala Cazinoului militar din Cetate (Sala Unirii) era împodobită cu crengi de brad, cu drapele românești și ale tuturor statelor aliaste: Franța, Anglia, S.U.A., Serbia ... În sală erau și reprezentanți ai provinciilor românești deja dezrobite și unite cu țara, erau trimișii voluntarilor transilvăneni de pe frontul din Moldova, erau corespondenții ziarelor românești de pretutindeni...

¹⁰ V. Netea, C. A. Rosetti, Editura științifică, București, 1970, p. 180—182.

¹¹ *Diapozitive. Istoria României*, II, nr. 28; I. Savu Nanu et al., *Diapozitive. Arta românească în secolul al XIX-lea*, „Animafilm” — M.E.I., București, 1972, nr. 29.

Pe un podium — la capătul sălii — se afla o masă lungă în jurul căreia se aflau membrii Consiliului Național Român Central. ... Deschide ședința Ștefan Cicio Pop (se poate cita din cuvîntul lui)... Sînt aleși ca notari (secretari) Laurențiu Oanea și Sever Miclea; raportor al Comisiei de verificare a mandatelor — Ioan Suci, care propune ca președinte al adunării pe Gheorghe Pop de Băsești („Badea Gheorghe”). Acesta declară adunarea drept „adunare națională a tuturor românilor” (organism cu putere asupra soartei tuturor celor pe care-i reprezintă)..

... În studiul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și anti-imperialistă — eveniment de însemnătate istorică fundamentală, care a marcat începutul unei noi epoci în dezvoltarea societății românești, a deschis României calea unor profunde transformări revoluționare, a înfăptuirii celor mai înalte aspirații de libertate și progres ale națiunii noastre — este semnificativ, atractiv și educativ ca elevii, sub îndrumarea profesorului, să cunoască în detaliu mersul evenimentelor din ziua de 23 August 1944: „Revoluția a început prin arestarea guvernului de dictatură militară-fascistă și formarea unui guvern de uniune națională, din care făcea parte și Partidul Comunist Român. În aceeași noapte a început lupta împotriva ocupanților hitleriști, care au încercat să răstoarne noul guvern și să restabilească dictatura militară-fascistă”¹² ... În dimineața zilei de 23 August, Ion Antonescu aduce la cunoștința guvernului, la Snagov, măsurile stabilite pentru organizarea unor noi linii de rezistență ... În aceste condiții, s-a hotărît să se treacă la acțiune ... La orele 16,00, dictatorul vine la Palat, pentru o audiență la rege ... Garda Palatului fusese pusă în alarmă... Reprezentanții P.C.R. sînt de acord ca arestarea să se facă de către grupa de militari desemnată în acest scop.

În discuția cu regele Mihai, mareșalul refuză să accepte semnarea armistițiului. ...La orele 17,00, Ion Antonescu și Mihai Antonescu sînt arestați și închiși într-o cameră seif; se arestează și alți membri ai guvernului...

La orele 18,00, Comandamentul Militar al Capitalei transmite unităților dinainte stabilite ordinul „Pajura” (alarmă și pregătire de luptă) ... La orele 18,30, se comunică ordinul „Stejar extremă urgență” (intrarea în dispozitivul de luptă, apărarea instituțiilor și blocarea obiectivelor hitleriste) ... La orele 22,00 se difuzează la posturile de radio Proclamația, prin care se anunță doborîrea dictaturii militaro-fasciste. ...

IV. Concluzii

Cele de mai sus — determinările teoretico-metodologice, modalitățile de reținere și selecție a faptelor semnificative, metodica introducerii lor în lecții — fiind spuse, ne mai rămîne să formulăm cîteva întrebări și să le găsim răspunsul.

1. S-a subliniat necesitatea folosirii detaliilor care trimit, cu maximă limpezime, la esențele proceselor istorice. Înseamnă oare aceasta că accidentul istoric trebuie exclus din cîmpul nostru de observație? La 18 iunie 1815, la Waterloo, armatele napoleoniene au fost înfrînte și Primul Imperiu francez s-a prăbușit defi-

¹² Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la Sesiunea solemnă comună al C.C. al P.C.R., Marii Adunări Naționale și Consiliului Național al Frontului Democrației și Uniunii Socialiste consacrată împlinirii a 40 de ani de la înfăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944*, în „Știința”, 23 August 1984, p. 1.

nitiv. Unii istorici au afirmat că lucrurile ar fi căpătat o altă întorsătură de n-ar fi fost greșelile mareșalului de Grouchy, care n-a putut împiedica unirea forțelor prusiene cu cele engleze, pe când trupele sale se găseau în acea zi departe de locul bătăliei. Lucrurile stau însă altfel: dacă Napoleon ar fi obținut din nou victoria la 18 iunie, înfringerea ar fi survenit totuși inevitabil după aceea, deoarece potențele Imperiului se apropiau repede de epuizare, în timp ce împotriva-i se ridica tot mai puternic nu numai coaliția unor state, ci și lupta eliberatoare a popoarelor continentului. Și tot așa, dacă n-ar fi survenit atentatul de la Sarajevo, Puterile Centrale ar fi găsit alt pretext pentru a declanșa primul război mondial, pe care-l pregăteau cu asiduitate de multă vreme. A găsi justa expresie a raportului între necesitate și împlinire se dovedește, de asemenea, una din sarcinile noastre importante.

2. În cele de mai sus s-a arătat trebuința preluării unui bogat material factual. Poate fi el oare întrebunțat *tale quale*, așa cum ni-l transmit izvoarele istorice? În secolul al XVIII-lea, în Transilvania și Ungaria se constată o permanentă concurență între nobilime și Imperiul habsburgic, fiecare declarându-și străduința de „ocrotire” a iobagilor!! În această dispută, atât nobilimea, cât și statul le invocă mizeria și le ia apărarea împotriva celuilalt, îmbrăcându-și în haine umanitare propriile intenții: Imperiul era interesat să conscrie o masă contribuabilă crescândă pentru sporirea veniturilor erariale; stăpînii funciari urmăreau sustragerea, în cât mai mare măsură, a iobagilor de la exploatarea de către stat, pentru a suporta tot mai multe sarcini feudale¹³.

Aceeași ostentație în afișarea unor intenții, care de fapt are menirea de a ascunde realitățile, se întâlnește și la acele cercuri de azi, care afirmă că națiunea ar fi un concept depășit, în ciuda faptului că socialismul aduce cu sine înflorirea vieții naționale a popoarelor; că în ultimele decenii și-au cucerit independența aproape 100 de noi state, în multe din ele constituirea națiunii fiind o problemă extrem de actuală; că chiar și în țările capitaliste dezvoltate apar nu puține probleme, în legătură cu dezvoltarea mai departe a națiunilor. Se evidențiază, desigur, acțiunea interesată a cercurilor politice, dornice să-și instaureze dominația și influența în noi zone ale lumii. Apare limpede justițea politicii P.C.R. cu privire la necesitatea întăririi independenței și suveranității naționale a fiecărei țări, asigurării deplinei egalități între toate statele, colaborării lor reciproc avantajoase.

Ceea ce atrage atenția asupra faptului că problema tratată în paginile anterioare este importantă nu numai pentru practica didactică, dar și pentru cercetarea științifică, deoarece istoricul are a analiza cu scrupulozitate sursele pentru a discerne realitățile de false aparente.

¹³ D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, 1944, p. 27—28.